

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

DƯƠNG MINH PHƯỢNG

**XUNG HỘ TRONG TÁC PHẨM *BẢO BIẾN*
CỦA CHU VĂN**

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ HỌC

THÁI NGUYÊN – 2011

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

DƯƠNG MINH PHƯỢNG

**XUNG HỘ TRONG TÁC PHẨM *BẢO BIẾN*
CỦA CHU VĂN**

CHUYÊN NGÀNH: NGÔN NGỮ HỌC
MÃ NGÀNH: 60 22 01

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ HỌC

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC
TS: PHẠM NGỌC THƯỜNG

Thái Nguyên – 2011

LỜI CẢM ƠN

Tôi đặc biệt gửi lời cảm ơn chân thành, sâu sắc tới PGS.TS. Tạ Văn Thông, người đã tận tình chỉ bảo, giúp đỡ để tôi có thể hoàn thành luận văn này.

Xin cảm ơn các thầy cô khoa Sau đại học, khoa Ngữ văn, đặc biệt là các thầy cô trong tổ Ngôn ngữ của trường Đại học Sư Phạm Thái Nguyên đã giúp đỡ, đóng góp ý kiến quý báu cho tôi trong quá trình nghiên cứu và hoàn thiện luận văn.

Tôi xin cảm ơn các cán bộ, giáo viên, các bạn đồng nghiệp trong Khoa Ngoại ngữ - Đại học Thái Nguyên, các thành viên trong lớp Cao học Ngôn ngữ k17 đã giúp đỡ tôi rất nhiều trong suốt quá trình học tập và hoàn thành luận văn.

Và cuối cùng, tôi gửi lời biết ơn chân thành đến mẹ đẻ tôi, chồng tôi, những người thân đã động viên, chia sẻ, kề vai sát cánh bên tôi, tạo điều kiện thuận lợi cho tôi trong suốt thời gian học tập nghiên cứu.

Tôi xin chân thành cảm ơn!

Thái Nguyên, ngày 5 tháng 08 năm 2011
Tác giả luận văn

Dương Minh Phượng

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu, kết quả nêu trong luận văn là trung thực và chưa từng được ai công bố trong bất kỳ công trình nào khác.

Tác giả luận văn

Dương Minh Phượng

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	3
1. LÍ DO CHỌN ĐỀ TÀI.....	3
2. LỊCH SỬ NGHIÊN CỨU	4
3. ĐỐI TƯỢNG VÀ PHẠM VI NGHIÊN CỨU.....	10
4. MỤC ĐÍCH VÀ NHIỆM VỤ NGHIÊN CỨU	11
5. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU.....	11
6. ĐÓNG GÓP CỦA LUẬN VĂN.....	11
7. BỐ CỤC CỦA LUẬN VĂN.....	11
CHƯƠNG 1: CƠ SỞ LÝ THUYẾT. GIỚI THIỆU VỀ CHU VĂN VÀ TÁC PHẨM BẢO BIÊN	12
1.1. MỘT SỐ KHÁI NIỆM CÓ LIÊN QUAN ĐẾN XUNG HỒ	12
1.1.1. Lý thuyết hội thoại	12
1.1.2. Lý thuyết giao tiếp	20
1.1.3. Lý thuyết về xung hô	24
1.2. MỘT SỐ KHÁI NIỆM TRONG VĂN HỌC CÓ LIÊN QUAN ĐẾN XUNG HỒ	31
1.2.1. Ngôn từ nghệ thuật.....	31
1.2.2. Tính hiện thực trong tác phẩm văn học	32
1.2.3. Hình tượng nhân vật.....	36
1.2.4. Hoàn cảnh điển hình	39
1.2.5. Hội thoại trong tác phẩm văn học	40
1.3. KHÁI QUÁT VỀ CHU VĂN VÀ TÁC PHẨM BẢO BIÊN.....	42
1.3.1. Về Chu Văn và sự nghiệp văn học của ông	42
1.3.2. Về tác phẩm Bảo biên	39
TIỂU KẾT	48

CHƯƠNG 2: CÁC TỪ NGỮ XUNG HÔ VÀ CÁCH XUNG HÔ TRONG <i>BẢO BIÊN</i>	49
2.1. SỰ XUẤT HIỆN CỦA CÁC TỪ NGỮ XUNG HÔ TRONG CÁC CUỘC THOẠI CỦA <i>BẢO BIÊN</i>	49
2.1.1. Hình thức hội thoại trong các cuộc thoại	49
2.1.2. Các từ ngữ xung hô trong các cuộc thoại	52
2.2. ĐẶC ĐIỂM LỚP TỪ NGỮ DÙNG ĐỂ XUNG HÔ TRONG <i>BẢO BIÊN</i>	54
2.2.1. Đặc điểm của các từ ngữ xung hô xét về hình thức.....	48
2.2.2. Đặc điểm của các từ ngữ xung hô xét về chức năng	56
TIÊU KẾT	83
CHƯƠNG 3: CÁCH XUNG HÔ VÀ VIỆC KHẮC HỌA HÌNH TƯỢNG NGHỆ THUẬT TRONG <i>BẢO BIÊN</i>	88
3.1. CÁCH XUNG HÔ VÀ VIỆC KHẮC HỌA HOÀN CẢNH ĐIỂN HÌNH TRONG TÁC PHẨM	85
3.1.1. Cách xung hô và việc khắc họa một làng đạo với những mâu thuẫn xung đột.....	85
3.1.2. Cách xung hô và việc khắc họa một làng đạo nghĩa tình sâu nặng ..	94
3.2. CÁCH XUNG HÔ VỚI VIỆC KHẮC HỌA TÍNH CÁCH CÁC NHÂN VẬT TRONG <i>BẢO BIÊN</i>	97
3.2.1. Cách xung hô với việc xây dựng tính cách nhân vật chính diện	97
3.2.2. Cách xung hô với việc xây dựng tích cách của nhân vật phản diện	106
3.2.3. Cách xung hô với việc xây dựng tính cách nhân vật trung gian.....	112
TIÊU KẾT	116
KẾT LUẬN	118
TÀI LIỆU THAM KHẢO	121
PHỤ LỤC	114

MỞ ĐẦU

1. LÍ DO CHỌN ĐỀ TÀI

1.1. Dưới ánh sáng của Ngữ dụng học, việc lựa chọn và cách sử dụng từ ngữ xung hô trong giao tiếp không đơn giản. Khi tham gia giao tiếp, các vai giao tiếp phải xung hô sao cho phù hợp với chuẩn mực xã hội – tính lịch sự trong giao tiếp, đồng thời phù hợp với chiến lược giao tiếp đã đặt ra. Đặc biệt đối với người Việt, do ảnh hưởng của các yếu tố lịch sử, văn hóa, xã hội, nên hệ thống từ ngữ xung hô và cách sử dụng chúng khá đa dạng, linh hoạt và có nhiều nét khác biệt tinh tế so với các cộng đồng ngôn ngữ khác. Vì vậy nên khảo sát từ ngữ xung hô và cách xung hô trong một tác phẩm văn học có thể góp phần làm rõ thêm lí thuyết về xung hô nói chung, đồng thời giúp người đọc thấy được rõ hơn vai trò tác dụng của việc sử dụng từ ngữ xung hô trong giao tiếp bằng tiếng Việt.

Trong những năm gần đây, Ngữ dụng học ở nước ta không ngừng phát triển, đáng chú ý là hướng tìm hiểu nghệ thuật ngôn từ ở tác phẩm văn chương. Nhờ các tri thức mới về Dụng học, người ta có thể hình dung sâu sắc hơn những dụng công của nhà văn trong xây dựng các liên kết đa chiều của lời thoại, xây dựng hệ thống từ ngữ trong đó có các từ ngữ được dùng với chức năng xung hô.

1.2. *Bão biển* đã được coi là một tiểu thuyết lớn (2 tập, xuất bản năm 1969) về đề tài công giáo ở miền đồng bằng Bắc Bộ nước ta. Tác phẩm không chỉ là dấu ấn đáng ghi nhớ, khẳng định tài năng văn chương của Chu Văn, mà còn được độc giả đương thời và hiện nay đón nhận một cách nồng nhiệt nhờ giá trị phản ánh hiện thực sâu sắc của nó. Đọc *Bão biển* nguyên Phó thủ tướng Nguyễn Ngọc Trìu từng nhận xét: “*Bão biển* đâu chỉ là tiểu thuyết, nó còn là bản báo cáo sinh động giúp cho chúng tôi hiểu thêm về một tôn giáo...”. Thành công ấy của tác phẩm có sự đóng góp không nhỏ của cách sử

dụng ngôn ngữ nghệ thuật. Chọn đề tài *Xung hô trong tác phẩm “Bão biển” của Chu Văn* chúng tôi mong muốn góp phần lí giải tính độc đáo trong nghệ thuật ngôn từ Chu Văn từ một góc nhìn: hệ thống từ ngữ xung hô và cách sử dụng hệ thống này ở các nhân vật trong truyện. Hệ thống từ ngữ xung hô của các nhân vật trong tác phẩm vừa thể hiện được đặc trưng chung của văn hóa người Việt, lại vừa bộc lộ ra những nét riêng của một nhóm xã hội nhỏ hơn: những người theo đạo Thiên chúa ở vùng ven biển đồng bằng Bắc Bộ nước ta vào những năm đầu xây dựng chủ nghĩa xã hội.

2. LỊCH SỬ NGHIÊN CỨU

2.1. Những nghiên cứu về xung hô nói chung và từ ngữ xung hô trong tác phẩm văn học

Trong các tài liệu về Ngữ pháp và Ngữ dụng học, xung hô luôn được khảo sát khá kĩ lưỡng do vị trí và công dụng đặc biệt của nó. Trong công trình *Studies in Vietnamese grammar* (năm 1951), M.B. Emeneau đã dành nhiều trang nhận xét về từ xung hô trong tiếng Việt, đặc biệt là nhóm từ xung hô lâm thời có nguồn gốc danh từ. Ông gọi các danh từ được dùng làm từ xung hô này là các "đại danh từ cương vị" và nhận xét: “Đa số các đại từ đó đều trùng làm một với những danh từ chỉ người bà con cùng huyết thống” [12, tr 51]. Ông thống kê được mười ba đại danh từ nhân xưng cương vị trùng với các danh từ chỉ bà con thân thuộc: *anh, bà, bác, cậu, con ...*

Trong các công trình nghiên cứu ngôn ngữ học hiện đại, ngoài việc chú ý tới tính hệ thống và nguồn gốc của hệ thống đại từ nhân xưng, người ta còn quan tâm đến các nguyên tắc vận hành hệ thống này trong một ngôn ngữ J. Lyons trong *Sémantique* (1980) khẳng định vị thế xã hội của các nhân vật hội thoại ảnh hưởng trực tiếp đến việc lựa chọn và sử dụng từ ngữ xung hô. Ông cho rằng người ở vị thế trên phải xưng hô khác với người ở vị thế dưới, và

nhấn mạnh "đây là điều phổ biến trong nhiều ngôn ngữ trên thế giới" [20, tr 83].

R.A Hudson trong *Sociolinguistics* (1990), cũng bàn đến vị thế của nhân vật giao tiếp, song ông nhấn mạnh đặc biệt vào khái niệm quyền uy trong việc quyết định lựa chọn từ vựng. Hudson viết: "Mỗi khi một người nào đó viết hoặc nói, anh ta không chỉ đặt mình trong mối quan hệ với toàn bộ thành phần xã hội còn lại mà còn liên kết hành động của anh ta với những cách phân loại của các hành vi giao tiếp. Sơ đồ đó có dạng là một ma trận nhiều chiều, giống như bức tranh về xã hội mà anh ta đã dựng lên trong óc mình" [13, tr 21].

Ở Việt Nam, từ những thập niên cuối thế kỷ XX trở lại đây, các công trình nghiên cứu về vựng học xuất hiện ngày càng nhiều và chất lượng ngày càng dày dặn. Các nhà ngôn ngữ học có uy tín về lĩnh vực này như Đỗ Hữu Châu, Nguyễn Văn Chiến, Như Ý, Hoàng Thị Châu, Bùi Minh Yến, Phạm Ngọc Thương, Lê Thanh Kim, Nguyễn Phú Phong,... chú trọng tiếp cận lý thuyết vựng học theo hướng mới: hoạt động hành chức của từ vựng vựng học. Theo Nguyễn Văn Chiến: "Vấn đề sẽ rõ ràng và lý thú hơn khi chúng ta xem xét những từ vựng học dưới ánh sáng của lý thuyết dụng học và dân tộc học giao tiếp" [10, tr 15].

Với phương châm nghiên cứu ấy, Nguyễn Văn Chiến đã đầu tư khá nhiều công sức vào mảng đề tài này trên cơ sở tư liệu ngôn ngữ mẹ đẻ và ngoại ngữ. Trong cuốn *Từ vựng học trong tiếng Việt* (1993), tác giả sử dụng phương pháp tiếp cận hệ thống để tìm hiểu về các từ vựng học trong tiếng Việt – tiếng mẹ đẻ. Theo đó, tất cả các từ vựng học trong tiếng Việt được nghiên cứu như một chỉnh thể nguyên vẹn. Theo tác giả, đó là một hệ thống cấu trúc bao gồm các yếu tố trở người trong sinh hoạt giao tiếp – đối thoại, nội dung và giá trị của từng yếu tố được xác định nhờ vào sự đối lập giữa yếu